

Η ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΟΡΓΑΝΟΠΟΙΙΑ ΟΧΙ ΣΑΝ ΜΟΥΜΙΑ, ΑΛΛΑ ΣΑΝ ΜΙΑ ΖΩΝΤΑΝΗ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΣΣΟΜΕΝΗ ΤΕΧΝΗ

**Χρήστου Σπουρδαλάκη.*

Παρακαλώ ας μου συγχωρεθεί η μακρηγορία σε αυτή την πρώτη ερώτηση. Είναι όμως σημαντική επειδή θα βοηθήσει τόσο γενικά στην κατανόηση της δουλειάς μας, όσο και ειδικά στους λόγους που μας οδήγησαν στην αναζήτηση και υιοθέτηση καινοτόμων εφαρμογών. Πίσω από τις αναζητήσεις αυτές υπάρχει μια αφηγηματική αντίληψη για το πως αντιλαμβανόμαστε την πολυσυζητημένη έννοια της 'παράδοσης' του 'παραδοσιακού επαγγέλματος', αλλά και ειδικότερα της 'παραδοσιακής' οργανοποιίας. Η γνώμη μου είναι πως η παράδοση δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται σαν κάποιο μουσειακό κληρονόμημα που ταξιδεύει από γενιά σε γενιά με σκοπό την απαρέγκλιτη και επαναληπτική μίμηση παλαιότερων προ-τυποποιημένων τεχνικών. Τις περισσότερες φορές που αντιμετωπίζονται τα πολιτιστικά κληρονομήματα σαν ιερά τοτέμ, απρόσιτα, που οφείλουμε να τα παραδώσουμε έτσι ακριβώς όπως τα παραλάβαμε, τότε - και αυτό είναι υποκειμενική μου αντίληψη - δεν σεβόμαστε καθόλου το πνεύμα της παράδοσης, εφόσον εμποδίζουμε την ζωή της μέσα στη σύγχρονη πραγματικότητα. Γενικά την παράδοση όσο και ειδικότερα την παραδοσιακή οργανοποιία την αντιλαμβανόμαστε όχι σαν μούμια, αλλά σαν μια ζωντανή και εξελισσόμενη τέχνη - τεχνική, δηλαδή σα μια παράδοση έργου με σκοπό την συνέχισή του ως την διαδοχή μας από τους επομένους για να το εξελίξουν.

Έτσι λοιπόν στο εργαστήριο μου οι τεχνικές που εφαρμόζουμε αποτελούν κράμα από παλαιότερες μεθόδους, είτε ελληνικές, είτε γενικότερα ευρωπαϊκές της Art Lutherie, συμπληρωμένες από καινοτομίες που αξιοποιούν την σύγχρονη τεχνολογία. Φυσικά φροντίζουμε ώστε το αποτέλεσμα να είναι εκτεθειμένο στην δημόσια κρίση.

Για παράδειγμα, η γνωστή μέθοδος με το πριονάκι στο χέρι για την χάραξη της ταστιέρας, κατά την γνώμη μου, πρακτικά ξεπεράστηκε οριστικά εφόσον ο υπολογιστής οδηγεί το CNC στην ακριβέστερη δυνατή χάραξη με αναμφισβήτητα ευεργετήματα ως προς την τονική ακρίβεια του οργάνου. Άλλο παράδειγμα θα μπορούσε να αποτελεί η αντικατάσταση της γνωστής 'κόντρας' στο μάνικο των λαουτοειδών από ανθρακονήματα, που η σωστή τους τοποθέτηση λύνει κατά απόλυτο τρόπο το πρόβλημα των παραμορφώσεων στο μάνικο λόγω των υγρασιακών μεταβολών (βλ.

<http://www.rembetiko.gr/forums/showthread.php?t=27746>). Από τα πιο πάνω παραδείγματα προκύπτει πως η νέα τεχνολογία έχει συχνά πολλά να προσφέρει στη αναβάθμιση παλαιότερων τεχνικών.

Αντίθετα, όσο η τεχνολογία δεν μας προσφέρει - μέχρι στιγμής - κάποια κόλλα ανώτερης ηχητικής ή συγκολλητικής απόδοσης για ξύλινο μουσικό όργανο, η επιλογή δεν μπορεί παρά να είναι η πανάρχαια ψαρόκολλα. Για αυτό και στα όργανα μας όλα τα μέρη των ηχείων (σκάφος - καμάρια - καπάκι, ως και διακοσμήσεις) είναι συνδεδεμένα με αυτό το αξεπέραστο ως και σήμερα αρχαίο υλικό.

Σαν συμπέρασμα θα έλεγα πως η παράδοση κατά την κρίση μου είναι ένα ζωντανό ποτάμι που χρέος έχουμε να το αφήσουμε να συνεχίσει την πορεία του στο χρόνο, χωρίς κολλήματα

στην δημιουργική του συνέχιση, γιατί το νερό του θα βουρκώσει και θα γίνει δύσοσμο και εστία πνευματικής καθυστέρησης-μόλυνσης. Φυσικά, μόνον ο χρόνος μπορεί να είναι ο τελικός κριτής που θα αποφασίσει πόσα και ποιά από τα καινούρια στοιχεία θα περιληφθούν στο σώμα της παράδοσης για να αποτελέσουν για τους μελλοντικούς κληρονόμους της οργανικό μέρος της. Όπως αντιλαμβάνεστε το θέμα είναι πολύ πλατύτερο και απαιτητικότερο για να εξαντληθεί μέσα σε μία απάντηση. Ελπίζω όμως να κατάφερα να σας δώσω ένα σαφές περιγράμμα των αντιλήψεων και των προσανατολισμών μου.

II.

Η υιοθέτηση των συγκεκριμένων σχεδίων ξεκίνησε από την ανάγκη της αναγνωσιμότητας των οργάνων μας από την πρώτη ματιά. Για τον σκοπό αυτό στα μέσα της δεκαετίας του '90 ζήτησαμε την συνδρομή του Λεωνίδα Αγγελόπουλου, νεαρού τότε εικαστικού, και έτσι αγοράσαμε την αποκλειστικότητα της χρήσης των συγκεκριμένων σχεδίων, τα οποία όπως σωστά υποθέσατε παραπέμπουν αισθητικά στην αρχαία ελληνική, βυζαντινή και νεώτερη παράδοσή μας.

Εκτός από συγκεκριμένες εξαιρέσεις παλαιότερων οργανοποιών (όπως οι Σταθόπουλος, Γκέλης κ.α) και ελαχίστων συγχρόνων, θα ήθελα να επισημάνω πως - κατά τη γνώμη μου - είναι κρίμα που η σύγχρονη ελληνική οργανοποιία φαίνεται να μην δείχνει ενδιαφέρον για την προσωπική αισθητική και διακοσμητική υπογραφή των δημιουργών της. Πιστεύω δηλαδή ότι θα είχε μόνο οφέλη η σύγχρονη οργανοποιία μας εάν απέφευγε την επανάληψη κάποιων λίγο πού γνώριμων μοτίβων που υπονομεύουν κατά την κρίση μου την αξιοπιστία του οργάνου και την εν γένει παρουσία του μουζουκιού στην παγκόσμια Art Lutherie. Το

πράγμα - πάντα κατά την υποκειμενική αισθητική κρίση μου - επιδεινώνεται όταν τα κυρίαρχα υλικά είναι τα πάσης φύσεως πλαστικά, αμφιβόλου αισθητικής, που συχνά επιχειρούν να μιμηθούν τα φυσικά υλικά, όπως το abalone και το mother of pearl.

Μπορούμε εύκολα να παρατηρήσουμε πως και στον τομέα της διακόσμησης των μουζουκοειδών, υπάρχει μια τάση απομάκρυνσης από την αισθητική μεσότητα-σεμνότητα της παλαιάς προπολεμικής δημιουργίας προς την μεριά της αισθητικής επίδειξης και του εύκολου εντυπωσιασμού. Μήπως άραγε μπορούμε να παρατηρήσουμε αντίστοιχη μετατόπιση στη μουσική που γράφτηκε παλιά σε σχέση με αυτή που γράφεται σήμερα για αυτό το όργανο; Εγώ τουλάχιστον διακρίνω κάποια αισθητική αναλογία. Για παράδειγμα, πόσο λιτό και εκφραστικό είναι το μινόρε του Χαλκιά και πόση δεξιοτεχνική υπερβολή και ανάγκη επίδειξης καταγράφεται στις σύγχρονες αυτοσχεδιαστικές απόπειρες - καταγραφές.

III.

Δυστυχώς, πριν από 35 και πλέον χρόνια η προδιαφωτιστική αντίληψη για την ανάγκη προστασίας των περιβόητων 'μυστικών' της οργανοποιίας απέτρεπε τους τότε οργανοποιούς που εγώ συνάντησα από το να παραδίδουν όχι μόνο μουσικά αλλά και απλά στοιχεία της μαστοριάς τους. {Μάλιστα, μπορώ να καταθέσω και περιστατικό παραπειστικής πληροφόρησης}. Αυτά τα στοιχεία μουσικοπάθειας - εσωστρέφειας της παράδοσης πιστεύω ότι χρήζουν βελτίωσης και εκσυγχρονισμού σε ένα κόσμο που είναι ανοιχτός στην πληροφορία. Σήμερα προστατεύοντας κάποια 'μυστικά' δεν κάνουμε τίποτα άλλο παρά να προφυλάσσουμε μια μυθολογία καθυστερώντας με αυτό το τρόπο την υγιή εξέλιξη μιας τέχνης που οφείλουμε να μοιραζόμαστε για να προοδεύσει. Αν και όσο περνάει ο καιρός η παλαιά νοοτροπία της κρυψίνιας υποχωρεί,

δυστυχώς παραμένει ακόμα τόσο κυρίαρχη που τροφοδοτεί το μεγαλύτερο πρόβλημα της ελληνικής οργανοποιίας, το οποίο κατά την γνώμη μου δεν είναι άλλο από την μισαλλοδοξία που οδηγεί σε 'συναδελφικό φθόνο'. Μια αρκετά εκτενής έκθεση της αντίληψης μου σχετικά με το θέμα μπορείτε να βρείτε στην παρακάτω διεύθυνση: <http://www.music-instruments.gr/gr/arthra10.php>. Εκτός όμως από τα λόγια και πρακτικά έχω προσπαθήσει να φανώ χρήσιμος σε οποιονδήποτε χρειάζεται τεχνικές πληροφορίες - γνώμες, αλλά και δημοσιοποιώντας στο YouTube κατασκευαστικά video. Μάλιστα το περιεχόμενο τους δεν αναιώνεται στην επίδειξη-περιγραφή γνώριμων τεχνικών, αλλά εκθέτουν στη δημόσια γνώση και αξιολόγηση όσα εκτιμώ πως είναι καινούρια και καινοτόμα

(<https://www.youtube.com/watch?v=ask-6esJboM> & <https://www.youtube.com/watch?v=RfpMx0Gpuqc>).

IV.

Όπως ξέρουμε τα όργανα της οικογένειας του λαούτου, και πιο συγκεκριμένα ο κλάδος των ταμπουροειδών διαθέτει ασυνήθιστα μεγάλη ποικιλία μεγεθών, κλιμάκων, κουρδισμάτων και τεχνοτροπιών κατασκευής. Ειδικότερα το μισομπούζουκο που προέρχεται από σώμα μαντολίνου με μπράτσο που διαθέτει κλίμακα έως αυτή του μπουζουκιού αποδίδει κατά το δικό μου γούστο έναν από τους πιο γοητευτικούς ήχους της συγκεκριμένης ομάδας οργάνων. Αυτός είναι ο ένας λόγος που μου αρέσει να κατασκευάζουμε μισομπούζουκα και ας μην είναι στις μέρες μας πια τόσο δημοφιλής. Ο σπουδαιότερος όμως λόγος είναι πως στο μισομπούζουκο χρωστάω την μύηση μου στον προπολεμικό ήχο, μιας και έγινε η αφορμή να εφαρμόσουμε για πρώτη φορά την τεχνική της τσάκισης του κα-

πακιού σε ταμπουροειδές. Αν δεν γίνομαι κουραστικός με τεχνικές λεπτομέρειες θα πρέπει να πω πως στην οργανοποιία των μπουζουκιών του πρώτου μισού στον 20ου αιώνα ήταν κυρίαρχη η τεχνική της τσάκισης στο καπάκι. Εκτιμώ πως πρόκειται για τον ιστορικό αντίλαλο της αρχαιολογικής επιρροής που είχε το μαντολίνο πάνω στο ταμπουρά ώστε να προκύψει το ηχείο των μπουζουκιών του Σταθόπουλου. Έτσι λοιπόν αν θεωρήσουμε πολύ χοντρικά και γενικόλογα πως το μπουζούκι - όπως το ξέρουμε σήμερα - είναι απόγονος του ταμπουρά με ενσωμάτωση κατασκευαστικών τεχνικών του μαντολίνου, θα δούμε πως διατηρεί στοιχεία και των δύο αυτών οργάνων γονέων του και πως μάλλον η τσάκιση επικράτησε στα προπολεμικά χρόνια ως τεχνική επιρροή της τσάκισης του μαντολίνου.

Συνοπτικά για την τσάκιση μπορούμε να πούμε πως πρόκειται για την διαίρεση του καπακιού σε δύο επίπεδα, και μάλιστα με καμπυλωμένο το σημείο τομής τους. Η συγκεκριμένη τεχνική σταδιακά μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '50 εγκαταλείφθηκε. Ένας λόγος για αυτό εκτιμώ πως είναι η πρόσθετη εργασία που απαιτεί, αλλά και η δυσκολία στη σωστή εφαρμογή της συγκεκριμένης τεχνικής. Ωστόσο - πάντα καθ' υπόθεσιν - ο κυρίαρχος λόγος πρέπει να ήταν πως η πίεση που δέχεται το καπάκι από τις χορδές είναι πολύ μεγαλύτερη από αυτή που θα ασκούσε ο καβαλάρης σε ένα επίπεδο καπάκι. Ετούτο είναι εύλογο εφόσον η αφετηρία των χορδών στην χορδιέρα βρίσκεται αισθητά πιο κάτω από το πέλαμα του καβαλάρη.

Στη τεχνική αυτήν μιμήθηκα από ένα κληρονομημένο καλούπι (του Δ. Μούρτζινου) για εφαρμογή της τσάκισης. Για λόγους προστασίας του πρωτοτύπου χρησιμοποίησα καλούπι από αλουμίνιο μέρος του οποίου φαίνεται στην παρακάτω φωτογραφία.

Η περίσσια πίεση που ασκείται στο καπάκι είναι ίση με όση θα δεχόταν ένα επίπεδο καπάκι από

καβαλάρη συνολικού ύψους ίσου με το μέγιστο κενό που διακρίνουμε στην φωτογραφία συν το ύψος του πραγματικού καβαλάρη. Αυτή η μεγάλη πίεση έχει σαν συνέπεια τα όργανα αυτής της περιόδου εξαιτίας του υψηλότερου φορτίου να έχουν αισθητά παχύτερο καπάκι κάτι που έχει επίδραση στον ήχο, αλλά και στην μακροβιότητα του οργάνου.

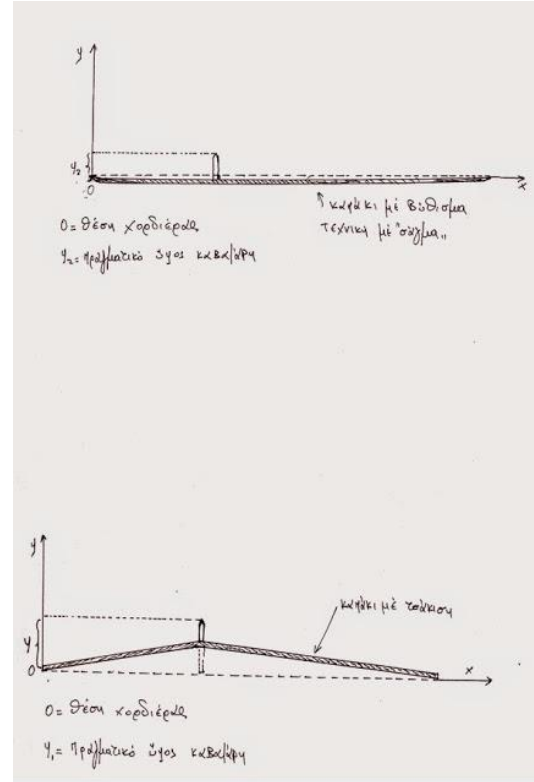

Η διάδοχη μέθοδος που κατήργησε την τσάκιση εξελίχθηκε στις μέρες μας σε αντίστροφη κατά κάποιο τρόπο τεχνική. Όλο και πιο συχνά βλέπω να εφαρμόζεται - μάλιστα σε βαθμό που να θεωρείται η σύγχρονη καθιερωμένη μέθοδος - η παρακάτω αντίστροφη στον παλαιό τρόπο τεχνική. Σε αυτήν το πέλημα του καβαλάρη βρίσκεται σε χαμηλότερο επίπεδο από εκείνο της χορδιέρας.

Μοιάζει δηλαδή σαν η κατασκευαστική πρόθεση να προβλέπει πως το καπάκι πρέπει να είναι από την αρχή 'ελαφρά βουλιαγμένο'. Σε τούτη την σύγχρονη εκδοχή ο καβαλάρης αισθητά λιγότερο το καπάκι κάτι που επιτρέπει στον οργανοποιό να κινηθεί σε μικρότερα πάχη καπακιού. Το πλεονέκτημα προφανές: η εντυπωσιακή αύξηση στην ένταση του ήχου και η ανάλογη ενίσχυση των χαμηλών συχνοτικών περιοχών του οργάνου. Το πιθανό μειονέκτημα είναι πως εξαιτίας της χρονιότητας της πίεσης των χορδών το λεπτό καπάκι μπορεί να υποχωρήσει και η ήδη επισφαλής ισορροπία του καπακιού να αποδειχτεί πρόσκαιρη. Το πρόχειρο σκαρίφημα που ακολουθεί προσπαθεί, χωρίς να κάνει ανάλυση δυνάμεων στους άξονες x, y , να αποσαφηνίσει την διαφορά που περιγράψαμε.

Υποθέτω πως σε αυτή την ουσιώδη διαφορά μεταξύ παλαιάς και νέας μεθόδου οφείλεται και το εξής οξύμωρο γεγονός: Να διατηρούνται σε χρηστική κατάσταση όργανα κατασκευασμένα την δεκαετία του '30, ενώ να έχουν αποδειχθεί πρόσκαιρες κατασκευές όργανα που φτιάχτηκαν σε πολύ πιο κοντινές μας δεκαετίες, με κύριο πρόβλημα το 'πεσμένο' - αχρηστευμένο καπάκι. Στο σημείο αυτό ίσως μπορούμε να αναζητήσουμε ξανά αναλογία αντίστοιχη ανάμεσα στο τι έμεινε από τα προπολεμικά τραγούδια και στο τι έμεινε από τα τραγούδια των τελευταίων δεκαετιών. Φαίνεται δηλαδή πως η ανάγκη του πρόσκαιρου και εύκολου εντυπωσιασμού του καιρού μας πως έχει ανάλογο και στην οργανοποιία. Όπως το βλέπω εγώ υπάρχει ευρύ πεδίο εφαρμογής του παρακάτω αξιώματος της μουσικολογίας.

‘Όποιαδήποτε εξέλιξη της μουσικής τέχνης είναι αδιανόητη, χωρίς αντίστοιχη εξέλιξη του μέσου που την παράγει’.

V.

Για λόγους σεβασμού του χώρου δεν νομίζω πως υπάρχει το περιθώριο για μια πλήρη απάντηση στην ερώτηση του κατά πόσο το μπουζούκι είναι ένα ευαίσθητο όργανο. Η αντοχή ενός είδους οργάνου είναι σχεδόν πάντοτε μια τόσο πολυπαραγοντική ‘εξίσωση’ που θα καθιστούσε μια πλήρη απάντηση εξαιρετικά σχοινοτενή, ακόμα και ακαταλαβίστικη, για τους μη μυημένους τεχνικά αναγνώστες σας.

Γενικά το κομμάτι της ερώτησης σας που εμπλέκει τον παράγοντα του διαφορετικού κλίματος θα προσπαθήσω να το καλύψω λέγοντας συνοπτικά τα εξής: Εφόσον το μουσικό όργανο αποτελείται από ξύλινα μέρη διαφορετικών ειδών είναι προφανές ότι υπόκειται στην επιρροή των κλιματικών συνθηκών που αφορούν στην υγρασία και τη θερμοκρασία. Στο σημείο αυτό θα ήταν χρήσιμο να παραπέμψουμε στο σχετικό άρθρο με τίτλο **Υγρασία και Μουσικό όργανο**, όπου μπορεί κανείς να βρει απαντήσεις σε απορίες που σχετίζονται με την επίδραση των κλιματικών συνθηκών σε ένα μουσικό όργανο, με έμφαση στην επίδραση τους στο μάνικο. Θα ήθελα όμως να εκμεταλλευτώ την ερώτησή σας γιατί μου δίνει την ευκαιρία να θέσω στην κρίση σας μια γενική παρατήρηση.

Φαίνεται πως τα όργανα με καταγωγή από την Ανατολή (ούτι, σάζι, ταμπουρόμορφα, κ.α.) διαθέτουν λεπτές και χαλαρές χορδές σε σχέση με εκείνα των οργάνων της Δύσης (μαντολίνο, κιθάρα, βιολί, κ.α.) που είναι σχεδιασμένα για πολλαπλάσιες τάσεις. Φυσικά μια τέτοια διατύπωση είναι αρκετά γενικόλογη και μπορεί κανείς να βρει αρκετές εξαιρέσεις και από τις δύο ομάδες. Ωστόσο, η εξήγηση για την ισχύ αυτού του κανόνα δεν πρέπει να αναζητηθεί τόσο σε

κλιματολογικά αίτια αλλά μάλλον σε πολιτισμικές - αισθητικές διαφορές που ξεχωρίζουν τους δύο αυτούς κόσμους. Η χαμηλόφωνη και βραδείας απόσβεσης ταλάντωση που παρέχει η χαλαρή χορδή, η οποία μάλιστα συχνότερα από όσο στη Δύση αυτοσχεδιάζει (ταξίμι), ευνοεί τον υπαινισμό των φθόγγων και τη συχνотική προσέγγιση της φυσικής ανθρώπινης φωνής. Αντίστροφα, η τεντωμένη χορδή ευνοεί την ευχερέστερη άντληση δυνατού ήχου, πιο πειθαρχημένου, με συντομότερη απόσβεση (μικρότερο sustain) καταλληλότερου για την εκτέλεση πολυφωνικής μουσικής. Αισθάνομαι την ανάγκη να επαναλάβω πως αυτή η παρατήρηση περιγράφει περισσότερο μια τάση με πολλές εξαιρέσεις, παρά ένα αυστηρό κανόνα. Φαίνεται λοιπόν - κατά την προσωπική μου πάντα κρίση, καλύτερα να πω προσωπική υπόθεση - πως η ‘χαλαρή’ στάση ζωής της παλιάς Ανατολής σε σχέση με το περισσότερο ‘έλλογα’ πειθαρχημένο σύστημα ζωής της Δύσης καταγράφεται μέσω και αυτού του πολιτισμικού αποτυπώματος.

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Όπως ίσως φάνηκε από το προηγούμενα, όσο περνούν τα χρόνια μου, τόσο περισσότερο ανακαλύπτω και θαυμάζω την σοφία της προπολεμικής οργανοποιίας. Αυτή η προτίμηση με οδήγησε στην μελέτη και αναπαραγωγή παλαιών

κατασκευαστικών μεθόδων ακολουθώντας μάλιστα πρωτότυπα προπολεμικά καλούπια που αγαθή τύχη τα έφερε στα χέρια μου. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι το καλούπι της φωτογραφίας του Δημητρίου Μούρτζινου που σύντομα ελπίζω να ακούσουμε το ηχητικό του αποτέλεσμα.

Χρήστος Σπουρδαλάκης

